

ANTE KATUNARIĆ – ZABORAVLJENI SPLITSKI KNJIŽEVNIK I UMJETNIK

Anatolij Kudrjavcev

Naša kulturološka sadašnjica preintenzivno se usredotočuje na aktualnost prekrcanu duhovnom sirotinjom, a nehajno briše sjećanje na mnoge sudionike nekadašnjih bogatih značajnosti, pogotovo onih na polju umjetnosti, dakle i književnosti. Povijest doduše odabire značajnike i slaže ih u svoj red uspomena, ali i ona neke od njih ipak prešućuje, zaboravljajući njihov učinak u određenoj sredini i u određeno vrijeme. Jedan je od tih zaboravljenih i Ante Katunarić, rođen 1877, a umro 1935. godine, zanesenjak koji je tijekom svojega života i svojega mnogostranog djelovanja bio smatran najvažnijim i najzaslužnijim Splitsčaninom, a danas čak ni u samom Splitu gotovo više nitko ne zna ništa o njemu ni o njegovim ostvarenjima. Ljudi danas masovno prolaze pokraj njegove kuće u središtu Splita, a ne znaju niti osjećaju da je tu nekoć živio i stvarao Ante Katunarić i da se tu, pod krovom dotične secesijske zgrade, nalazio njegov salon – atelijer, gdje su se okupljali književni, likovni, glazbeni i ostali umjetnici, ugledne osobe tadašnje hrvatske i splitske kulture.

Impresionira svestranost toga čovjeka relativno kratka životnoga puta. Kao gimnazijski profesor crtanja, stizao je na mnoga područja tadašnjih društvenih, športskih i, dakako, umjetničkih djelatnosti. Istaknuo se kao mačevalac, zatim kao biciklist, a istodobno i kao glazbenik te osobito ugledan splitski slikar, to jest

grafičar. Posebnu pažnju javnosti privukao je pokretanjem šaljivoga lista *Duje Balavac*, što ga je sam uređivao te za njega najviše pisao i crtao od početne 1908. do 1933. godine. *Duju Balavca* i danas službeno smatraju najboljim od svih brojnih splitskih humorističnih listova koji su se u 20. stoljeću živahno pojavljivali. A to nije mala stvar uzme li se u obzir kako je naročita šaljivost bila presudnom mjerom duhovne vrijednosti po kriterijima tadašnjega mentaliteta mediteranskoga Splita.

Možda je upravo *Duje Balavac* bio pokretačka sila koja je Antu Katunarića povela u književne pustolovine. Šaljivost je bila osnovna svrha njegove pjesničke zbirke nazvane *Splitski ratni soneti* ili *Gladni soneti*, objavljene u veljači 1918. godine, dakle još u doba austrijske vlasti i ratnih strahota. Pjesnik je u tim svojim podrugljivim sonetima ismijao besmislenost svijeta koji svoje iluzije tragikomično realizira kao ubijanja, razaranja, sveopću nesreću i bijedu. Njegova vizura gotovo ni na trenutak ne napušta Split, ponižen i osakaćen ratom. Soneti mu naprosto stenju, najčešće pod teretom teme gladi, pa se bave mračnim šalama na račun gužve publike koja se, primjerice, okupila pred dostojanstvenim splitskim kazalištem budući da u njemu, umjesto izvođenja predstava, dijele mekinje za prehranu. Ili mu stihovi sudjeluju u dočeku broda koji Splicićanima donosi krumpir.

Ili pjevaju o strci na splitskom Voćnom trgu, gdje se prodaje jestiva divlja trava. Ili plaču rugajući se praznoj gradskoj ribarnici kojoj je netko porazbijao sva vrata. Ili se čude stoga što su slušatelji na koncertu, prilikom izvođenja Beethovenovih sonata, naprosto pozaspali od gladi... Pa je na kraju ta zbrka plačljivo-smijuljavih soneta garnirana monodramskim tekstom

Tamašna vremena, u kojemu splitski težak, pijančina, Kum Marin, kao neposredan svjedok, i sve pijaniji, raspravlja o temama tih ratnih soneta. Slučaj dakle završava tako da se ozbiljnost pokorava smijehu, kao što junakinja jednoga od najjačih soneta, nazvanoga »Napast«, svoj djevičanski ponos prodaje za fažol, rižu, i griz. Katunarić očito dobro zna kako treba odoljeti mukama stvarnosti, i to ga, od samoga početka, određuje i usmjerava kao književnoga lutalicu splitskim bespućima.

Međutim, posebnu pažnju nečije svevremenske objektivnosti zaslužuju njegove novele okupljene u zbirkama *Sa Jadrana*, iz 1930, i *Bog je providio*, iz 1933 godine. Eventualni današnji pokretači novih izdanja tih dviju knjižica imali bi pune ruke posla. Naime, ondašnji izdavači nisu o tomu vodili nimalo računa te su dopustili razulareno obilje raznih pravopisno-gramatičkih, stilskih i tiskarskih

grijeha. To može neposredno zasmetati sadašnjemu čitatelju, ali ipak ne može osporiti bitnu vrijednost i zanimljivost Katunarićeve proze. Autor u svojim kratkim pričama vazda nalazi čvrste emocionalne razloge za duboko proživljavanje splitskih i nekih drugih mediteranskih tipičnosti ambijenta, ganutljivo vezanih uz vrijeme kojemu je on pripadao. Posredstvom tih novela moguće je dočarati duh toga doba te gotovo zamisliti i predočiti oblike i boje svijeta kojemu su pripadale autorova mašta i njegova životna konkretnost.

U novelama kao što su »Novi športski dom« i »Na splitskoj plaži« iz zbirke *Sa Jadrana*, kao na nepostojećim starinskim razglednicama, pojavljuje se ondašnji Split sa svojim egzotično-romantičnim formama koje su već stekle legendarni, čak i polumitološki značaj. Katunarićevi dinamični opisi splitske obale i luke, uvale Baluni pod Sustipanom, kupališta Bačvice s ondašnjim ljetnim raspojasanostima te ostalih predjela čija su obilježja odavno poprimila ozračje bajkovitosti i stekla svojstva melodija, mogu se pratiti poput nekakve čedne simfonije mašte nastale uslijed duboke pripadnosti tom ugođaju. Katunarić naime kudikamo izraziti je svemu tomu osobno pripada nego što to opisuje sa stajališta povlaštena marginalca, kako to biva u vrhunskoj književnosti. Ali upravo stoga je i, primjerice, nevjerojatno, gotovo zapanjujuće njegovo svjedočanstvo kada u svojoj priči iz te zbirke »Uzaludna nastojanja galeba Martina« dočarava sliku odavno nestalih marjanskih vinograda što se spuštaju s brda i iz kojih se čuje pjesma težačkih momaka, čija se (citirajući) »melodija slila u simfoniju zelenila svih mogućih nijansa, a maslinove krošnje dobile bi tu i tamo dublji ton kao najniža nota u akordu«.

Uostalom, Katunarić je u svojim proznim šetnjama često znao na poseban način izražavati vlastiti glazbeni afinitet. Tako u noveli »Zmija«, također iz spomenute zbirke, on se upušta u neku vrstu verbalne skladbe pa govori svirajući i pretvarajući glazbala u živa bića: »Tada glasovir uze prevlast svom snagom svoga temperamenta, a violina, regbi iznenađena tom energičnom provalom, uze ga plaho pratiti arpeđom, prepustivši njemu harmoniju i melodiju... Najednom glasovir sasvim zamre, a violina zagudi dugu kadencu. Počela je rastegnutim vapajima koji su ticali dušu, pa se munjevito dizala i spuštala prelazeći iz plača u prpošni smijeh, iz rikanja zvijeri u pjev ptica, pa je postepeno gubila na snazi kao da joj fali daha, dok se nije ugasila u najnižem tonu glazbala.«

Ipak, znatno češće i moćnije u tom pričanju do izražaja dolazi autorov slikarski talent. U toj istoj priči, nazvanoj »Zmija«, on istodobno želi biti pjesnik i slikar

pa veli: »Sunce je jedva zaspalo, a veliki srebrni mjesec provirio je iza daleka brda. I podizao se pozorno da ne zateče dan. Jer on je kralj noći, blijedog svjetla i duboke sjene. Dolazio je da ublaži ono što sunce svojim moćnim žarom oštro ocrtava, pa i svaku manu naznačuje... More je bilo glatko i tiho, kao naslikano, i kralj noći se je ogledao u zrcalu dostojnu njega, kao Narcis zaljubljen u svoju ljepotu.« Ali Katunarić je još učinkovitiji kao pisac portretist, pa u priči »U salonu gospođe Marije« doslovce izvodi pretvorbu sebe pisca u sebe slikara: »Rumena kao zreli šipak, a bijela poput bjelokosti. Profil delikatan kao u Madone. Nosić joj naginjao malo na orlovski i davao izrazu lica osobitu draž. Oči duboke kao naš Jadran, zubići gusti i jednaki. Kad bi se nasmijala, kao da se nebo otvorilo. Kako je sjedila, opružila malko nogu, tako da joj se vidio nožni list čija se krivulja dražesno i zamamno zaoblila do potpuna razvitka te iščezavala pod laganu opravu od muslina, vabeći čežnju sve dalje.«

Sve to nimalo ne ometa njegovu duhovitost, koja do osobita izražaja dolazi u svakoj noveli i svemu što je taj čovjek napisao. Vazda iz prikrajka proviruje ili se čak u samom središtu pojavljuje onaj Katunarićev Duje Balavac, pa se zna umiješati čak i u tragične teme. Katunarićeva šala zna nadmašiti čak i onu legendarnoga Miljenka Smoje, pogotovo stoga što simulira nekakvu diskretnost. Među tekstovima što ih je objavljivao u ondašnjemu splitskom dnevnom listu *Novo doba* njegovo smiješno pojavljuje se u određenim kvaziozbiljnim prigodama, kao primjerice u autobiografskoj pričici »Kako sam posta umitnik«, u kojoj jedan splitski težak od njega, tada mladoga slikara, traži da mu napravi portret pokojnoga oca.

A ta priča glasi ovako:

- » – Čujte šjor pitur, očete li mi učinit litrat momu ocu?
- Zašto ne, dovedite mi ga.
- E, da je bidan živ! Umra je prin dvi godine.
- A imate li fotografiju?
- Božji čoviče, da jeman fotografiju, ča bi mi bila potreba o' tebe!
- A onda, kako ćemo?
- Lipo, ja ću van reć kakvi je bija.
- Muko Isusova, rečen ja u sebi. Na kraju ipak odlučim pristati. Uzmem platno, boje i kist pa mu rečem: Dobro, govorite, ja vas slušam. A mušterija sjedne nasuprot meni pa započne.
- Jema je visoko čelo, da bi četri prsta.

A ja slikam visoko čelo.

– Jema je nos malo batast.

Ja zabilježim komad batastoga nosa, ka' kukumar u ostu.

– Jema je modre oči i velike obrve. Jema je široku bradu, a uši mrvu klepaste.

Vlasi ricaste i side.

A ja sve piturajem i piturajem, i kad sam, po njegovom pričanju, završio portret, bojažljivo ga zapitam: A, kako vam izgleda?

A on ustane, pogleda moj rad uhvati se za glavu i zaviče:

– Asti Gospu, nisan ga pripozna! Bidni moj otac, ča se prominja u ove dvi godine!«

Eto, tako je Ante Katunarić slikao duhovitost splitskih Velovarošana, spajajući njihovu primitivnu naivnost s nasljednim vragolijama mediteranskog ozračja.

Osobit značaj posjeduju Katunarićeve prozne minijature u kojima sustavno i precizno slika te opisuje autentičnu tipičnost splitskoga života i svjetonazora, onoga težačkog, a zatim i onoga tzv. gospodskoga. U noveli »Bog je providio«, iz istoimene zbirke, on gotovo minuciozno dočarava splitski velovaroški svijet u doba Prvoga svjetskog rata. Opisujući život nezaposlena velovaroškoga siromaha, sa ženom i kćeri nastanjena u potleušici, to jest prizemnoj pločarici, koje su bile, pa su čak i danas ostale, svjedočanstvima bijede ondašnjih stanovnika toga dijela grada, Katunarić je ostao presudnim svjedokom i kroničarom tih naročitih okolnosti. S posebnom uvedenošću opisao je i egzotičnost komuniciranja i dnevnih običaja dotične primitivne sredine u kojoj dominira mračna šala u kombinaciji s vrijeđanjem. Ti dnevni običaji, koji su ipak osmišljavali siromaštvo te nudili potporu mašti i osjećajima, u Katunarićevu pričanju postaju osobito slikoviti i duhoviti, a istodobno posjeduju i značajnu dokumentarnost.

Ali pripovijetka »U salonu gospođe Marije«, u istoj zbirci, na također vrlo sadržajan, uzgred i podrugljiv način, duboko zalazi u salonska područja gospodskoga, odnosno građanskoga života, pomno izražavajući njegovu bogatu scenografiju i njegovu otmjenu kostimografiju, i to u životno-scenskim prizorima ispunjenim mnoštvom koje pleše, uživa u glazbi, raspravlja, sanja o simboličnim erotskim motivima pokorenim društvenim normama sredine i vremena. Katunarić naime gotovo u svakoj svojoj noveli primjenjuje ljubav kao pokretačku silu teme, ali je gotovo uvijek pokorava pravilima igre dotičnoga mentaliteta i osuđuje na potpunu diskreciju.

Žena je u njegovim pričama najčešće izazivačica, a zatim prijevremena bjegunica, a muškarac zaljubljenik-patnik i konačni gubitnik. To je tema koja, na poseban način, psihološki i duhovito uvodi u ozračje jedne zaboravljene, ali vrlo izražajne i povijesno konkretne stvarnosti.

Zapravo, Anti Katunariću gotovo vazda uspijeva postići značajan stupanj dramatičnosti kojoj on navlači komičnu ili barem polukomičnu obrazinu. Nije stoga čudno ni što se, onako svestran, bavio i komediografskim projektima.

Dramski najučinkovitijom pokazala mu se komedija *Kuma Mande i čer jon Pupa*, djelomice srodna Kolarovoj priči-drami *Svoga tela gospodar*. U tom djelu što ga je 1935. godine, s osamnaest glumačkih uloga, scenski izvelo Splitsko kazališno društvo, koje je 1950, s 22 uloge i dodanim statistima ponovila Kulturno-umjetnička grupa Sindikata splitskoga PTT-a, te se 1962. godine, ali s tek osam dramskih osoba, pojavila u dramaturškoj adaptaciji glumca Ive Marjanovića, u tom dakle dramskom djelu Katunarić je spojio težački i građanski Split, uobičajeno duhovito prodrijevši u najdelikatnija područja njihova licemjerja. Spojivši dvije posve različite vrste govora u dramsko jedinstvo, autor je ostvario dodatnu tenziju te pokazao osobitu komediografsku suptilnost. A dalekometnost svoje vizure ponovno je dokazao locirajući prvi čin u tipičan velovaroški ambijent, drugi u građansko-gospodski stambeni prostor, a treći u eksterijer splitskoga perivoja, onoga o kojemu je pjevao i Tin Ujević.

Nažalost, splitski teatar već desetljećima ne pokazuje repertoarno zanimanje za tu i ostale Katunarićeve komedije, pa je tako dotični pisac na svim područjima potonuo u zaborav. A on i današnjici itekako ima što reći, i to ne samo Splitu, nego i cijeloj Hrvatskoj, kako s kulturološkoga i povijesnoga, tako i s nedvojbeno književno-umjetničkoga stajališta.